

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد تهران مرکزی

دانشکده روانشناسی و علوم اجتماعی گروه علوم تربیتی

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد (A.M)

گرایش: برنامه ریزی درسی

موضوع:

بررسی رابطه بین برنامه درسی پنهان با فرایند یادگیری دانش آموزان دختر پایه ششم ابتدائی

نواحی چهارگانه شهرستان کرج

استاد راهنما:

دکتر عزیزالله تاجیک اسمعیلی

استاد مشاور:

دکتر مهدی شریعتمداری

پژوهشگر:

فرزانه فروتنیان شهربابکی

تابستان ۱۳۹۲

تقدیم به پدر و مادرم:

خدای راسبی ساگرم که از روی کرم، پدر و مادری فداکار نصیم ساخته تا در سایه درخت پبار وجودشان بیایم و از ریشه آنها شاخ و برگ گیرم و از سایه وجودشان در راه کسب علم و دانش تلاش نمایم. والدینی که بودنشان تاج افتخاری است بر سرم و نشان دلیلی است بر بودنم، چرا که این دو وجود، پس از پروردگار، مایه هستی ام بوده اند و دستم را گرفتند و راه رفتن را در این وادی پر فراز و نشیب زندگی آموختند. آموزگارانی که برایم زندگی، بودن و انسان بودن را معنا کردند...

تقدیم به خواهرم:

که بهواره در طول تحصیل متحمل زحمت بود و وجودش شادی بخش و مایه دلگرمی ام.

به همسر مهربانم:

که در تمام طول تحصیل همراه و بهکام من بوده است.

و تقدیم به پسرعم:

جان عزیزم، همفرجاده های زندگی ام، ستاره های روشن شب هایم؛

آراد

که در نگاهش نور خدا و در باغ روحش عشق خدا را دیده ام.

«من لم یسکر المخلوق لم یسکر الخالق»

شکر و قدردانی

پاس بی کران پروردگار یکتا را که هستی مان بخشید، به طریق علم و دانش را بنمونان شد، به هم نشینی رحروان علم و دانش مستخرمان نمود و خوشه چینی از علم و معرفت را روزیان ساخت.

از استاد فرهیخته جناب آقای دکتر عزیزانسه تاجیک اسمعیلی که شاکردی ایشان بهره مندی از راهنمایی ایشان مایه افتخار و کمال ایشان موجب دلگرمی بنده در نگارش این پایان نامه بود، سپاسگزارم.

از استاد گرامی جناب آقای دکتر مهدی شیرعلی‌تباری که در کمال سه صدر، با حسن خلق و فروتنی، از بیج گلی در این عرصه بر من دریغ نمودند و دلسوزانه بنده را از مشاوری‌های ظریفشان بهره مند ساختند، کمال شکر و قدردانی را دارم.

از استاد گرامی جناب آقای دکتر حمیدرضا رضازاده، مدیریت محترم گروه که همیشه از راهنمایی‌ها و مساعدت‌های ایشان برخوردار بوده‌ام سپاسگزاری می‌نمایم.

-و با شکر خالصانه خدمت همه کسانی که به نوعی مراد به انجام رساندن این مهم یاری نموده اند و که نفس خیرشان و دعای روح پرورشان بدرقی را هم بود.

تعهد نامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب فرزانه فروتنیان شهر بابکی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته به شماره دانشجویی ۹۰۰۷۵۴۹۰۹ در رشته برنامه ریزی درسی که در تاریخ ۹۲/۶/۲۷ از پایان نامه خود تحت عنوان: بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با فرآیند یادگیری دانش آموزان دختر پایه ششم ابتدائی نواحی چهارگانه شهرستان کرج با کسب نمره و درجه عالی دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می شوم :

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ، مقاله و...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه‌های موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده‌ام .

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است .

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم .

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط ومقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت .

نام ونام خانوادگی : فرزانه فروتنیان شهر بابکی

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ: ۹۲/۰۶/۲۷

دانشجوی کارشناسی ارشد خانم فرزانه فروتنیان شهربابکی از پایان نامه خود دفاع نموده و با
نمره ۱۸/۷۵ به حروف هجده و هفتاد و پنج صدم و با درجه عالی مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: موضوع پژوهش

۱-۱	مقدمه	۱
۲-۱	بیان مسئله	۳
۳-۱	اهمیت و ضرورت تحقیق	۴
۴-۱	هدفهای تحقیق	۷
۱-۴-۱	هدف کلی پژوهش:	۷
۲-۴-۱	اهداف جزئی:	۷
۵-۱	سوالات تحقیق	۷
۱-۵-۱	سؤال کلی تحقیق:	۷
۲-۵-۱	سوالات جزئی تحقیق:	۷
۶-۱	تعاریف واژگان	۸
۱-۶-۱	تعریف نظری برنامه درسی پنهان:	۸
۲-۶-۱	تعریف عملیاتی برنامه درسی پنهان:	۸
۳-۶-۱	تعریف نظری کنش متقابل افراد:	۹
۴-۶-۱	تعریف نظری کنش متقابل بین معلم و دانش‌آموزان:	۹
۵-۶-۱	تعریف عملیاتی کنش متقابل بین معلمان با دانش‌آموزان:	۹
۶-۶-۱	تعریف نظری کنش متقابل دانش‌آموزان با دانش با یکدیگر:	۱۰
۷-۶-۱	تعریف عملیاتی کنش متقابل دانش‌آموزان با دانش با یکدیگر:	۱۰
۸-۶-۱	تعریف نظری قوانین و مقررات:	۱۰
۹-۶-۱	تعریف عملیاتی آگاهی از قوانین و مقررات:	۱۰
۱۰-۶-۱	تعریف نظری فرایند یادگیری:	۱۱
۱۱-۶-۱	تعریف عملیاتی فرایند یادگیری:	۱۱

فصل دوم: ادبیات نظری و بررسی پیشینه‌ی تحقیق

۱-۲	برنامه درسی	۱۴
۱-۱-۲	تعاریف برنامه درسی	۱۴

- ۲-۱-۲ تاریخچه‌ی برنامه درسی ۱۵
- ۲-۱-۳-۱ انواع برنامه درسی ۱۹
- ۲-۱-۳-۱-۲ برنامه درسی رسمی، صریح (آشکار) ۱۹
- ۲-۱-۳-۲ برنامه درسی پنهان ۲۰
- ۲-۱-۳-۳-۱ برنامه درسی پوچ ۲۱
- ۲-۲ مبانی نظری برنامه درسی پنهان ۲۲
- ۲-۲-۱ مفهوم برنامه درسی پنهان ۲۲
- ۲-۲-۲ تعریف برنامه درسی پنهان ۲۳
- ۲-۲-۳ تاریخچه‌ی برنامه درسی پنهان ۲۶
- ۲-۲-۴ دلایل توجه به برنامه درسی پنهان ۲۷
- ۲-۲-۵ نظریه های برنامه درسی پنهان ۳۲
- ۲-۲-۵-۱ نگرش غیر نظری (تلفیق) ۳۳
- ۲-۲-۵-۲ نظریه کارکردی ۳۳
- ۲-۲-۵-۳ نظریه انطباقی ۳۴
- ۲-۲-۵-۴ نظریه انتقادی - بازآفرینی ، تحول یا مقاومت ۳۴
- ۲-۲-۶ نظریه اسکلتون ۳۶
- ۲-۲-۶-۱ دیدگاه کارکرد گرا ۳۶
- ۲-۲-۶-۲ دیدگاه لیبرال ۳۷
- ۲-۲-۶-۳ دیدگاه انتقادی ۳۸
- ۲-۲-۶-۴ دیدگاه پست مدرن ۴۰
- ۲-۲-۷ نظریه و دیدگاه دیوید گوردون درباره برنامه درسی پنهان: ۴۴
- ۲-۲-۸ طبقه بندی و تحلیل ابعاد مختلف برنامه درسی پنهان از دیدگاه نظریه پردازان: ۴۴
- ۲-۲-۸-۱ برنامه‌ی درسی پنهان به عنوان انتظارات غیررسمی یا پیامهای غیرصریح اما مورد انتظار: ۴۵
- ۲-۲-۸-۲ برنامه‌ی درسی پنهان به عنوان پیامها یا نتایج قصد نشده‌ی یادگیری: ۴۵
- ۲-۲-۸-۳ برنامه‌ی درسی پنهان به عنوان پیامهای غیرصریح ناشی از ساختار آموزشی. ۴۵
- ۲-۲-۸-۴ برنامه‌ی درسی پنهان به عنوان آن چه دانش آموز خلق میکند ۴۶
- ۲-۲-۸-۴-۱ برنامه درسی پنهان به عنوان نتیجه: ۴۶

- ۲-۲-۸-۴-۲ برنامه درسی پنهان به عنوان زمینه:..... ۴۷
- ۲-۲-۸-۴-۳ برنامه‌ی درسی پنهان به منزله‌ی فرآیند:..... ۵۴
- ۲-۳-۳-۳ فرایند یادگیری..... ۵۸
- ۲-۳-۱-۳ تعریف یادگیری..... ۵۸
- ۲-۳-۲-۲ انواع یادگیری..... ۶۰
- ۲-۳-۳-۳ انواع بازده‌های یادگیری..... ۶۱
- ۲-۳-۳-۱-۱ رویکردهای یاددهی - یادگیری مکتب رفتارگرایی..... ۶۳
- ۲-۳-۱-۱-۳-۱ مراحل یا توالی فعالیت‌های معلم و شاگرد در مکتب رفتارگرایی..... ۶۴
- ۲-۳-۱-۳-۲ نقش معلم و دانش آموز و نحوه‌ی ارتباط آنها..... ۶۴
- ۲-۳-۳-۲ رویکرد یاددهی - یادگیری مکتب شناخت گرایی..... ۶۴
- ۲-۳-۳-۳ رویکرد یاددهی - یادگیری مکتب انسان گرایی..... ۶۵
- ۲-۳-۳-۴ رویکرد یاددهی - یادگیری ساخت و سازگرایی..... ۶۶
- ۲-۳-۴-۳ ویژگی‌های شخصیت و یادگیری..... ۶۷
- ۲-۳-۵ عوامل موثر یادگیری..... ۶۹
- ۲-۳-۶ روشهای یاددهی-یادگیری در برنامه‌درسی پنهان..... ۶۹
- ۲-۳-۷ تاثیر ارزشیابی بر فرایند یادگیری..... ۷۰
- ۲-۳-۸ نقش ارزشیابی مستمر بر فرایند یاددهی - یادگیری..... ۷۳
- ۲-۴-۴ پیشینه پژوهش..... ۷۳
- ۲-۴-۱-۳ پژوهش‌های داخلی:..... ۷۳
- ۲-۴-۲ پژوهش‌های خارجی..... ۸۳
- ۲-۴-۳ جمع بندی..... ۹۱

فصل سوم: روش اجرای تحقیق

- ۳-۱ مقدمه..... ۹۳
- ۳-۲ روش پژوهش..... ۹۳
- ۳-۳ جامعه‌ی آماری..... ۹۴
- ۳-۴ حجم نمونه و روش نمونه‌گیری..... ۹۵
- ۳-۵ ابزار پژوهش..... ۹۶

۹۷.....	۳-۶ برآورد اعتبار (پایایی) پرسشنامه
۹۷.....	۳-۷ روایی پرسشنامه
۹۸.....	۳-۸ شیوه تجزیه و تحلیل اطلاعات
۱۰۱.....	۴-۱ یافته‌های جمعیت شناختی
۱۱۰.....	۴-۲ یافته‌های توصیفی
۱۱۸.....	۴-۳ تحلیل استنباطی یافته‌ها

فصل پنجم: بحث و نتیجه‌گیری

۱۲۴.....	۵-۱ مقدمه
۱۲۴.....	۵-۲ بحث و نتیجه‌گیری
۱۲۵.....	۵-۳ نتیجه‌گیری بر حسب فرضیه‌ها
۱۲۶.....	۵-۴ بررسی سوال اول پژوهش:
۱۲۶.....	۵-۴-۱ نتایج فرضیه اول
۱۲۸.....	۵-۴-۲ بررسی سوال دوم پژوهش:
۱۲۹.....	۵-۴-۳ بررسی سوال سوم پژوهش:
۱۳۱.....	۵-۵ پیشنهادات پژوهشی
۱۳۱.....	۵-۵-۱ پیشنهادهای اجرایی
۱۳۲.....	۵-۵-۲ پیشنهادهایی برای پژوهش‌های آتی
۱۳۳.....	۵-۶ محدودیت‌های پژوهش
۱۳۳.....	۵-۶-۱ محدودیت‌های در کنترل محقق
۱۳۳.....	۵-۶-۲ محدودیت‌های خارج از کنترل محقق
	Error! Bookmark not defined. منابع
۱۳۵.....	منابع فارسی
	Error! Bookmark not defined. سایتها
	Error! Bookmark not defined. منابع انگلیسی

فهرست جداول

عنوان	صفحه
جدول ۱-۲ دیدگاه‌های برنامه درسی پنهان از نظر لیندابین.....	۳۵
جدول ۲-۲ مقایسه ارزشیابی نتیجه‌مدار و فرآیندمدار.....	۷۱
جدول ۱-۳ توزیع فراوانی مدارس و دانش‌آموزان.....	۹۴
جدول ۲-۳ جدول حجم نمونه و روش نمونه‌گیری.....	۹۵
جدول ۳-۳ سوالات پژوهش بر اساس پرسشنامه.....	۹۶
جدول ۱-۴ توزیع آزمودنی‌ها در نواحی ۴ گانه کرج.....	۱۰۱
جدول ۲-۴ توزیع سنی آزمودنی‌ها.....	۱۰۲
جدول ۳-۴ توزیع سنی آزمودنی‌ها بر حسب نواحی ۴ گانه.....	۱۰۳
جدول ۴-۴ توزیع معدل آزمودنی‌ها.....	۱۰۵
جدول ۵-۴ نحوه توزیع معدل آزمودنی‌ها در ناحیه ۱.....	۱۰۶
جدول ۶-۴ نحوه توزیع معدل آزمودنی‌ها در ناحیه ۲.....	۱۰۷
جدول ۷-۴ نحوه توزیع معدل آزمودنی‌ها در ناحیه ۳.....	۱۰۸
جدول ۸-۴ نحوه توزیع معدل آزمودنی‌ها در ناحیه ۴.....	۱۰۹
جدول ۹-۴ شاخصهای توصیفی برنامه درسی پنهان.....	۱۱۰
جدول ۱۰-۱۴ شاخصهای توصیفی مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در آزمودنی‌های پژوهش.....	۱۱۱
جدول ۱۱-۴ شاخصهای توصیفی برنامه درسی پنهان بر مبنای نواحی ۴ گانه.....	۱۱۲
جدول ۱۲-۴ شاخصهای توصیفی مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در ناحیه ۱.....	۱۱۳
جدول ۱۳-۴ شاخصهای توصیفی مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در ناحیه ۲.....	۱۱۴
جدول ۱۴-۴ شاخصهای توصیفی مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در ناحیه ۳.....	۱۱۵
جدول ۱۵-۴ شاخصهای توصیفی مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان در ناحیه ۴.....	۱۱۶
جدول ۱۶-۴ شاخصهای توصیفی فرایند یادگیری.....	۱۱۷
جدول ۱۷-۴ شاخصهای توصیفی فرایند یادگیری بر مبنای نواحی ۴ گانه.....	۱۱۷

- جدول ۴-۱۸ ضرایب همبستگی بین برنامه درسی پنهان و مولفه‌های آن با فرایند یادگیری ۱۱۸
- جدول ۴-۱۹ خلاصه نتایج همبستگی چندگانه مؤلفه‌های برنامه درسی پنهان و فرایند یادگیری ۱۱۹
- جدول ۴-۲۰ تحلیل آماری متغیر برنامه درسی پنهان و مؤلفه‌هایش و فرایند یادگیری ۱۲۰
- جدول ۴-۲۱: تحلیل آماری نواحی ۴ گانه ۱۲۱

فهرست نمودارها

عنوان	صفحه
نمودار ۴-۱ توزیع آزمودنیها در نواحی ۴ گانه کرج	۱۰۱
نمودار ۴-۲ توزیع سن آزمودنیها	۱۰۲
نمودار ۴-۳ توزیع سن آزمودنیها بر حسب نواحی ۴ گانه	۱۰۴
نمودار ۴-۴: نمودار معدل دانشآموزان	۱۰۵
نمودار ۴-۵ نمودار نحوه توزیع معدل آزمودنیها در ناحیه ۱	۱۰۶
نمودار ۴-۶ نمودار نحوه توزیع معدل آزمودنیها در ناحیه ۲	۱۰۷
نمودار ۴-۷ نمودار نحوه توزیع معدل آزمودنیها در ناحیه ۳	۱۰۸
نمودار ۴-۸ نمودار نحوه توزیع معدل آزمودنیها در ناحیه ۴	۱۰۹

چکیده:

هدف از این پژوهش بررسی رابطه برنامه درسی پنهان با فرایند یادگیری دانش‌آموزان دختر مقطع پایه ششم ابتدائی نواحی ۴ گانه شهرستان کرج در سال ۹۲-۹۱ بوده است. روش تحقیق از لحاظ نوع توصیفی-پیمایشی می‌باشد. در خصوص روائی پرسشنامه از نظرات متخصصین استفاده شده و پایایی پرسشنامه از آزمون آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۶ محاسبه شد. جامعه آماری مورد نظر دانش‌آموزان دختر پایه ششم ابتدائی نواحی ۴ گانه شهرستان کرج و نمونه آماری مورد نظر ۳۴۸ نفر بودند. جهت گردآوری داده‌ها از ابزار پرسشنامه محقق ساخته که حاوی ۴۱ سوال بر اساس مقیاس ۵ درجه‌ای لیکرت به صورت (خیلی زیاد - زیاد - متوسط - کم - خیلی کم) برای بررسی تاثیر مولفه‌های برنامه درسی پنهان تنظیم شده بود، توسط پاسخگویان تکمیل گردید. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم افزار SPSS و روش‌های آماری در سطح توصیفی و استنباطی استفاده شد و از ضریب همبستگی پیرسون برای تعیین اینکه آیا در این پژوهش دو متغیر با هم همبستگی دارند و یا اینکه مستقل از همدیگر هستند استفاده گردید.

بر این اساس نتیجه‌گیری شد روابط متقابل معلم و دانش‌آموز، روابط میان‌فردی (دانش‌آموزان با یکدیگر)، قوانین و مقررات مدرسه از عوامل موثر در برنامه درسی پنهان در فرایند یادگیری دانش‌آموزان می‌باشند و بین برنامه درسی پنهان و تمامی مولفه‌های آن با فرایند یادگیری رابطه معناداری وجود دارد.

کلید واژه‌ها: برنامه درسی پنهان- فرایند یادگیری- دانش‌آموزان دختر پایه ششم نواحی چهارگانه شهرستان کرج

فصل اول

موضوع پژوهش

۱-۱ مقدمه

هر نظام آموزشی در تلاش است تا از طریق طراحی و تدوین برنامه‌های مشخص، انواع مختلف دانش‌ها و مهارت‌ها را به دانش‌آموزان انتقال داده و آنها را برای برعهده گرفتن نقش‌ها و مسئولیت‌هایشان در زندگی واقعی آماده سازد.

دانش‌آموزان در نظام‌های آموزشی تجارب بسیار ارزشمندی فرا می‌گیرند که از طریق برنامه‌های درسی منتقل می‌شود. (فتیحی و واحد چوکده، ۱۳۸۱). از این رو برنامه درسی به عنوان قلب نظام تعلیم و تربیت و ابزاری در جهت تحقق اهداف آموزش و پرورش، بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. به طور کلی یک بعد از برنامه درسی، تهیه و تدوین منطقی محتوا و سند مکتوب برنامه درسی است. (زایس^۱، ۱۹۷۶) و بعد دیگر آن مربوط به فرایند آموزش و نحوه انتقال آن به مخاطبان برای رسیدن به هدف‌های مورد نظر است. هر جامعه‌ای با توجه به نظام‌های ارزشی حاکم بر آن، درصدد تعلیم و تربیت افرادی است که آرمان‌های خود را در وجود آنها متبلور سازد که بخش اعظمی از این اهداف از طریق نظام‌های آموزشی (رسمی و غیررسمی) تحقق می‌یابد. بنابراین برنامه درسی می‌تواند محیطی را فراهم کند تا فراگیران ضمن کسب آگاهی‌های لازم، زندگی کردن را بیاموزند و تجربه زندگی کردن را به دست بیاورند. (اسکندری، ۱۳۸۷) و چارچوبی برای تصمیم‌گیری فراهم آورد، که در قالب آن با بحث از مولفه‌های آن تلاش می‌شود تجربیات یادگیری و یاددهی سازماندهی شود، اما نتایج به دست آمده حاکی از آن است که ارزش‌ها تنها از طریق برنامه درسی صریح و اعلام شده انتقال نمی‌یابند بلکه بیشترین تاثیر از راه‌های ضمنی و پنهان صورت می‌-

¹ zais

پذیرد. بدین ترتیب یکی از مهم‌ترین مفاهیم و مباحث نسبتاً تازه و ارزشمند برنامه درسی، به نام برنامه درسی پنهان است که تأثیر غیر قابل انکاری بر فرآیند یادگیری دانش‌آموزان دارد.

اصطلاح برنامه درسی پنهان اولین بار توسط فلیپ جکسون در کتاب زندگی در کلاس‌های درسی مطرح شد. منظور جکسون از این اصطلاح اشاره به کلاس‌هایی بود که دانش‌آموزان از بودن در کلاس، درس یاد می‌گیرند. به طور کلی برنامه درسی پنهان از یادگیری‌هایی حکایت می‌کند که در چارچوب اجرای برنامه درسی تصریح شده و به دلیل حضور در بطن و فرهنگ حاکم بر نظام آموزشی، فراگیران آنرا تجربه می‌کنند. تجربه‌های یادگیری که بدین وسیله حاصل می‌شوند عمدتاً در قالب مجموعه‌ای از انتظارات و ارزشها تبلور می‌یابند و کمتر معطوف به حوزه دانستنیها یا شناخت‌اند. در توضیح بیشتر، برنامه درسی پنهان بعد غیرفعال پیش‌بینی یادگیری است و مواردی فراتر از جنبه‌ی رسمی را در بر می‌گیرد و طراحی آموزشی بدون توجه به این بعد، غفلت از بخش مهم عواملی است که در یادگیری دانش‌آموزان و دانشجویان مقاطع مختلف بویژه دانش‌آموزان مقطع ابتدایی با تاکید بر این که این دوره از زندگی کودک از مهمترین دوره‌های زندگی وی تلقی می‌شود و در واقع شخصیت آینده‌ی کودک در آن شکل می‌گیرد تأثیر فراوان دارد. بر این اساس باید در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها برای این گروه سنی نهایت تلاش و دقت را به عمل آورد چرا که دانش‌آموزان، بسیاری از گرایش‌ها و ارزش‌ها را از فرهنگ حاکم بر مدرسه می‌آموزند و نمی‌توان فرآیندهای رسمی آموزش را از زیر ساخت‌های پنهان آن جدا کرد. (اسکندری، ۱۳۸۷، ص ۲۶)

بنابراین برنامه‌ی درسی پنهان به عنوان یکی از موضوعات جدید در برنامه درسی نقش کلیدی و اساسی را در فرآیند یادگیری دانش‌آموزان ایفا می‌کند. لذا لازم است، عوامل اساسی موثر در شکل‌گیری برنامه پنهان شناسایی و آشکار شوند و این مستلزم پرداختن به این است که برنامه ریزان، بعد پنهان برنامه درسی را بپذیرند و به آن آگاهی داشته باشند سعی می‌کنند صلاحیت‌ها و مهارت‌هایی را که در آن‌ها وجود دارند را پرورش دهند.

در این پژوهش با توجه به نقش و حساسیت برنامه درسی پنهان در شکل‌گیری رفتار فراگیران، در پی شناسایی و بررسی ابعاد مختلف برنامه درسی پنهان و میزان ارتباط آن بر فرآیند یادگیری دانش‌آموزان هستیم.

۱-۲ بیان مسئله

برنامه درسی به عنوان یکی از ستون‌های الزامی سازه علوم تربیتی، نقش بی‌بدیلی در عملکردهای تربیتی داشته است و حتی پا فراتر از قلمرو رسمی بودن بیرون گذاشته و فرایندهای غیررسمی را دربر گرفته است، برنامه درسی به منزله ظرف و ظرفیتی در نظر گرفته شده است که کارکردهای چندگانه پیدا کرده و در صدد بر آمده تا همه اتفاق‌های آموزشی آشکار و پنهان و شکل عملی شدن انتظارات و مقاصد آموزشی را در خود جای دهد. برنامه درسی به منزله یک فرایند می‌خواهد مسیری باشد که آغاز و پایان جریان یادگیری و آموزش را به هم پیوند دهد. (اسکندری، ۱۳۸۷، ص ۹) برنامه درسی در دوره‌های مختلف تحصیلی شرایط خاصی دارد و در هر دوره‌ای با الزامات تازه‌ای همراه است. از اواسط دهه ۱۹۷۰ و اوایل ۱۹۸۰ متخصصان برنامه درسی، تلاش در نظام مند کردن تمامی نظریه‌ها با نگرش متاتئوریک داشته و موفق به ترسیم و ارائه نظام در این خصوص گردیدند که سه مقوله کلی: ۱- برنامه درسی رسمی یا صریح ۲- برنامه درسی عقیم یا پوچ و ۳- برنامه درسی پنهان یا مستتر را در بر داشت. هر رشته عملی دارای یک ساختار مفهومی است، برنامه درسی پنهان یکی از سرمایه‌های مفهومی برنامه درسی است.

برنامه درسی پنهان نه در جایی نوشته شده و نه هیچ معلمی آن را درس می‌دهد بلکه محیط آموزشی مدرسه با تمام خصوصیاتش آن را آموزش می‌دهد و دانش‌آموزان در معرض چیزی قرار می‌گیرند که هیچ‌گاه سخنی از آن در میان نبوده است. آنها به مرور تحت تاثیر برنامه درسی پنهان مدرسه، رویکرد خاصی نسبت به زندگی و نگرش خاصی نسبت به تحصیل و یادگیری پیدا می‌کنند. مطالعات و تحقیقات نشان داده که برنامه‌های درسی غیررسمی تاثیری بسیار بر چگونگی یادگیری دانش‌آموزان دوره ابتدائی و موفقیت تحصیلی آنان دارد که می‌توان از آن تحت عنوان برنامه درسی پنهان یاد کرد بیش از هرچیز باید مفهوم برنامه درسی پنهان مورد بررسی قرار گیرد و از ماهیت برنامه درسی پنهان آگاهی پیدا کرد.

جکسون (۱۹۶۸، به نقل از روحی، ۱۳۸۳، ص ۵۹) برنامه درسی پنهان را موثرتر از برنامه درسی آشکار مدرسه می‌داند و اعتقاد دارد شاگردان این برنامه را از طریق جنبه‌های غیر آکادمیک محیط مدرسه و روابط اجتماعی متأثر از عناصر قدرت، جمعیت و تشویق به طور ضمنی می‌آموزند. (شوبرت ۱۹۹۳،

به نقل قورچیان، ۱۳۷۳ص ۵۲) برنامه درسی پنهان را شامل آنچه در مدرسه توسط اعمال معلمان، تعامل‌های دانش آموزان و محیط پیرامون آموخته می‌شود و جزء برنامه درسی آشکار نیست می‌داند. شیوه مدیریت و رهبری، سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌های درسی آشکار و نحوه اجرای آن، برنامه زمانی کلاسها، نحوه گروه‌بندی یا کلاس بندی دانش‌آموزان، قوانین و مقررات مدرسه، مقررات انضباطی، روش‌های تشویق و تنبیه و روش‌های ارزشیابی از جمله عوامل مهم در شکل‌گیری برنامه درسی پنهان هستند و چون معلمان به طور معمول در طراحی آموزشی به عوامل آشکار موثر در تدریس توجه می‌کنند و از عوامل پنهان غافل می‌مانند.

بنابراین لازم است عوامل اساسی موثر در شکل‌گیری برنامه پنهان شناسایی و آشکار شوند و تا حدودی در طراحی و اجرا تحت ضابطه و کنترل در آیند و چون از طرفی، توسعه پیشرفت و بالندگی هر جامعه به سلامت و آگاهی افراد انسانی و شهروندان آن بستگی دارد و بخش اعظم این شهروندان آگاه، محصول نظام آموزشی هستند که وارد جامعه می‌گردند و خواه ناخواه زمانی تحت تاثیر برنامه درسی به ویژه برنامه درسی پنهان مدارس بوده‌اند،

بنابراین ضرورت دارد این مفهوم به ویژه در مقطع ابتدائی که دانش‌آموزان بسیار تحت تاثیر برنامه درسی پنهان هستند مورد تحقیق و مذاقه بیشتری قرار گیرد.

۳-۱ اهمیت و ضرورت تحقیق

انسان از زمانی که پا به عرصه وجود می‌گذارد برای انجام دادن خواست‌های روزافزون خود از همان آغاز زندگی نیاز به یادگیری دارد. یادگیری در واقع یکی از گسترده‌ترین و متنوع‌ترین فعالیت‌های بشری است که اساس برنامه‌های درسی در مدارس، آموزشگاه‌های مختلف، دانشگاه‌ها، کارگاه‌ها، کارخانه‌ها و مانند اینها را تشکیل می‌دهد. هدف از آموزش کمک به ایجاد یادگیری در دانش‌آموزان است، اما یادگیری موضوع مشخص و واحدی نیست، بلکه تقریباً همه فعالیت‌هایی که ما در طول زندگی انجام می‌دهیم از تجارب یادگیری‌مان سرچشمه می‌گیرند. یادگیری را می‌توان به صورت کسب رفتار و اعمال پسندیده، یا حتی رفتار و اعمال ناپسند نیز تعریف کرد. یادگیری یکی از گسترده‌ترین و متنوع‌ترین فعالیت‌های بشری است که می‌تواند در هر زمان و مکانی اتفاق بیفتد و با

قصد و هدف از پیش تعیین شده طرح ریزی شده باشد و یا بدون برنامه‌ریزی و قصد و تعمد که اگر در محیط مدرسه اتفاق بیفتد به آن اصطلاح برنامه درسی پنهان اطلاق می‌گردد.

در واقع برنامه درسی مدارس، یک پدیده تک بعدی و صرفاً مهد اجرای برنامه‌های صریح نمی‌باشد، بلکه به جز برنامه درسی صریح که حاوی هدف‌ها، محتوا و روش‌های آشکار و منتشر شده مورد حمایت نظام آموزشی یا همان برنامه درسی رسمی است، برنامه‌های درسی پنهان نیز آموزش داده می‌شود (مهرمحمدی، ۱۳۸۱ ص ۶۳۳) به عبارت دیگر، عواملی وجود دارند که جزء برنامه درسی رسمی نمی‌باشند و از دید و مشاهده‌ی برنامه‌ریزان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت نیز پنهان هستند؛ اما در فکر، عواطف و رفتار فراگیران اثر دارند و حتی در اغلب موارد، موثرتر از برنامه درسی رسمی عمل می‌نمایند. در واقع برنامه‌ی درسی پنهان در حد معنی داری تعیین کننده‌ی آن چیزی است که مبنای احساس ارزش و عزت نفس شرکت کنندگان است و همین برنامه‌ی درسی پنهان است که بیش از برنامه‌ی درسی رسمی در سازگاری معلمان و دانش‌آموزان تأثیر دارد، نقش برنامه درسی پنهان در این تاثیرگذاری اجتناب ناپذیر به نظر می‌رسد و نفوذ و گستردگی برنامه درسی پنهان در مقایسه با برنامه درسی رسمی بسیار زیادتر می‌باشد و مهمترین تجاربی که دانش‌آموزان در مورد توانایی‌های خود و شیوه‌ی انجام کارها می‌آموزند، مربوط به برنامه درسی پنهان است. (سیتون ۲۰۰۸) در توضیح بیشتر آن که برنامه درسی پنهان عمدتاً مورد تایید نیروهای رسمی مدرسه نیست، اما می‌تواند نسبت به برنامه‌ی درسی رسمی یا اجرایی، تأثیری به مراتب عمیق‌تر بر دانش‌آموزان داشته باشد و در نحوه‌ی پرورش فراگیران بسیار تاثیرگذار باشد و دارای اثرات مثبت و منفی فراوان بر دانش‌آموزان است.

برنامه درسی پنهان گاهی تقویت‌کننده برنامه درسی آشکار و رسمی است و گاهی در جهت تحقق هدف‌های آموزشی مانع و اختلال ایجاد می‌کند، به ویژه در برنامه‌هایی که ماهیت آن به عوامل و رفتارهای خارج از مدرسه مربوط می‌شود این ارتباط متقابل برنامه درسی آشکار و پنهان بیش‌تر خود را نشان می‌دهد. هیچ مهد کودک، مدرسه ابتدایی، دبیرستان و یا دانشگاهی را سراغ نداریم که یک برنامه‌ی درسی پنهان بر شاگردان و هیأت آموزشی تحمیل نکرده باشند. اگر چه هر برنامه‌ی درسی ویژگی‌هایی دارد که خاص مؤسسه‌ای معین است، ولی وجود این گونه برنامه‌های درسی پنهان تا حد بسیاری بر کل فرآیند تعلیم و تربیت تأثیر می‌گذارد. همچنین کم توجهی به آثار منفی برنامه‌ی درسی پنهان و غفلت از آن ممکن است تحقق اهداف والای تعلیم و تربیت را دچار مشکل کند. آثار منفی